

بسیار است و در این باره نیز نوشته شده است که این بناها در زمان
 شاهان ساسانی و صفوی ساخته شده است و در زمان قاجاریه
 متعلق به امیر نظام الدین علیشیر نوایی بوده است و در زمان
 پهلوی نیز در این بناها تغییراتی ایجاد شده است و در زمان
 جمهوری اسلامی ایران نیز در این بناها تغییراتی ایجاد شده است
 و در زمان کنونی نیز در این بناها تغییراتی ایجاد شده است
 و در زمان آینده نیز در این بناها تغییراتی ایجاد خواهد شد

امیر نظام الدین علیشیر نوایی

این وزیر دانشمند در ویش صفت نه تنها در آبادی
بناهای خیریه و عمارت شهر و قصبات هرات توجه داشت بلکه در تمام قلمرو
 خراسان از تاسیس بناهای خیریه دریغ نکرده است.

فخری هراتی تعداد بناهای امیر نظام الدین علیشیر را ۳۷۰ می نویسد - ولی
 آنچه در اثر تحقیق محققان بخصوص مولوی بدست آمده و فعلا آبادان میباشد
 بهفت بنا می رسد:

(۱) رباط سنگ بست: این رباط در خراسان موقعیت دارد. قرار نوشته تذکره
 نگازان منسوب به بناهای خیریه امیر نظام الدین علیشیر میباشد. دولت شاه سمرقندی
 در تذکره الشعرا نوشته است: «... و رباط سنگ بست که بر سر چارراه واقع است راهی
 از نیشاپور به مرو و راهی از طوس به هرات - او را (از سلان جازب) ساخته است - و در زمین
 رباطی از آن عالی تر مسافران نشان نمی دهند و امروز ویران است و قبر از سلان
 در آن رباط مذکور واقع است...»

و چون ضمیر منیر امیر کبیر عالم فاضل معین العلما مربی الفضلا و مقصد الفقرا
 الذی قصره لسان القلم عن وصف ذاته نظام الحق والدین علیشیر خلد الله تعالی ضلال

دولته علی روس المسلمین دائما بنجدید سنت سنیه اکابر مصروف است. در جنب آن رباطی مجدد احداث فرمود که چشم روزگار چنان عمارتی ندیده و امروز مقصد مسافران و مطلوب مجاوران آن دیار است. و در زیبایی چون عروسی آراسته و در رعنائی چون بوستانی پیراسته. حق تعالی وجود شریف این معدن خیرات و مبرات را همیشه در پناه خود محفوظ دارد. (۱)

مولوی در باب وضع فعلی این رباط نوشته است: «مزرعه سنگ بست در هفت فرسخی شرفی مشهد در سردوراهی که از مشهد بتهران و از مشهد بهرات می رود واقع شده و اکنون ملک آقای حاجی حسین آقاملک میباشد: قبر ارسلان جازب درین محل است. علاوه بر قبر مذکور مناره بلند دارد. و آثار خرابه هایی در اطراف قبر دیده می شود و آبادی سنگ بست و قبر ارسلان جازب قریب نیم فرسنگ از راه فعلی مسافت دارد. و اکنون در کنار راه مشهد بتهران و مشهد بجم و هرات سر رباطی واقع است که از ابنیه خیریه مرحوم امیرعلیشیر توایی است. و در آن دو بمشرق باز می گردد. و بنای رباط در چهار طرف و دو طبقه آجری و سقف اتاقهای آن را ضریبی و در کمال استحکام ساخته اند و میتوان گفت که سالم و بدون خرابی است. در وقایع بعد از شهر یور ۱۳۲۰ که محمد یوسف هزاره طغیان نموده بود در همین رباط سنگ بست زد و خوردی بین عده نظامی و سواران باغی در گرفت و عده ای از طرفین کشته شدند.» (۲)

(۲) رباط دیز آباد: دو لشاه سمرقندی ضمن اینکه شرح زندگی امیر نظام الدین علیشیر را شرح میدهد می نویسد و حالا در چند محل دیگر عمارات عالییه احداث می فرماید مثل عمارت سر روضه حضرت سید عارف قاسم انوار و شیخ فریدالدین عطار قدس سرهما و رباط دیز آباد بنواحی نیشاپور که ثانی رباط آیاز خاص است بلکه از آن عالی تر و سنگین تر..... (۳)

(۱) تذکره الشمرای دو لشاه سمرقندی (۲) بحیره تألیف عبدالحمید مولوی

(۳) تذکره الشمرای دولت شاه سمرقندی طبع لیدن ص ۵۰۶

در وضع فعلی این بنای خیریه عبدالحمید مولوی می نویسد «دیز آباد دهی است در دوازده فرسخی جنوبی مشهد - کنار راه مشهد به تهران - و در حد، فاصل بین مزارع نیشاپور فعلی و دهات مشهد مقدس . آب این مزرعه از کوههای نیشاپور بقبله جاری است - و در علیا دره ای که آب دیز آباد از آن جریان دارد دیز آباد علیا واقع - و ساکنین آن تماما اسماعیلی و از بقایای اسمعیلیه نیشاپور میباشند. دیز آباد از موقوفات قدیمی آستان قدس رضوی است و موقعیت آن قسمی است که در مقابل یکی از دره های نیشاپور واقع و در تمام فصول بارشیدی در این محل جریان دارد و شاید بهمین جهت آنجا را دیز آباد یا (دزباد) * میگویند و یکی از آثار خیریه و مهم امیر علیشیر نوایی در آنجاست که عبارت از رباطی است آجری که تا اکنون پابرجاست و شبیه بر براط سنگ بست - ولی عظمت آنرا ندارد ، (۱)

(۳) بنای خیریه ایوان سخن عتیق حضرت رضا: این هم از بناهای خیریه امیر نظام الدین علیشیر نوایی است. نمای خارجی و داخل ایوان باخشتهای مطلا تزیین یافته و در پایه های ایوان سوره مبارکه که مریم کتابت شده است. در خلال سطور کتیبه با کاشی زرد و خط کوفی ریزیک قسمت از سوره مبارکه یس را نوشته اند. گرچه نوشته اصلی از بین رفته مگر چیزیکه باقی مانده و دوباره مرمت شده بیش ازین کلمات نیست: فی ایام دولة سلطان الاعظم والخواقان المعظم مالك رقاب الامم و لی ملوك

* از نوع وجه تسمیه - ازى عامیانه است. این کلمه بدون شك مرکب از دو جزو است. دیز و ضبطهای دیگر این جزو عبارت است از دز (به کسر اول) دژ (در کهندژ - قلعه دژ) و این کلمه را اگر به اشباع کسر تلفظ کنیم دیز میشود. نا مها یا جزو بسیاری از نامهای جغرافی مملکت ما و ایران و ماوراءالنهر این ماده را دارد، گردیز (گر = کوه) + دیز (دز - دژ - به معنی قلعه) و برای مثالهای بیشتر مراجعه شود به سلجوقنامه ظهیری نیشاپوری - شاهنامه فردوسی (کنک دژ) برهان قاطع و بسیار دیگر. معنی گردیز همان است که بعد از اسلام تحت تأثیر فرهنگ و زبان عربی بالا حصار گفته شد. و در گردیز هم منظور ازین اسم بالا - حصار آن بوده که در دوره غزنوی حیثیت قلعه نای و - حصار مرنج و سوودک (محابس زندانیان - یاسی) را داشته است. جزو دوم کلمه ما نحن فیها (آباد) است که معنی آن روشن است و مجبو عاً می شود قلعه مخصوص و آبادان. سرور مایون .

(۱) بهیره تألیف عبدالحمید مولوی.

العرب والعجم شاه سلطان حسین میرزا بایقرا بهادر خلدالله ملکه. (۱)
 مولوی می نویسد «حدس من اینست که در زلزله سال ۱۰۸۴ که به بیشتر ابنیه
 قدیمه مشهد صدمه رسیده این ایوان احتیاج بتعمیر پیدا کرده. و نام کاتب اصلی
 و نام امیر علیشیر بانی ایوان از بین رفته است.»
 صاحب کتاب مطلع الشمس بنقل از تاریخ قصص الخاقانی می نویسد «سنه هزار
 بیست چون ایوان امیر علیشیر که در درگاه روضه مطهره بطرف جنوبی صحن
 واقع شده در غایت بد نما بود چنین مقتضی شد که عمارات جانب شرقی صحن
 مبارک را منهدم ساخته فضای صحن را اضافه نمایند، بنوعی که ایوان مزکور
 در وسط صحن واقع شود...»

با وجود تمام خرابیها از نبشته ها و آثار ریزه کاری کهن آن بخوبی واضح
 می شود که این بنای خیریه از آن امیر نظام الدین علیشیر بوده و در طول قرون یازده
 دوازده و سیزده تعمیرها و مرمتهایی بر آن افزوده اند.

(۴) مزار شیخ فریدالدین عطار: دولت شاه. سمرقندی درباره این بنای
 خیریه می نویسد: «قبر شیخ در بیرون شهر شاد یاخ در محلی که مو سوم است
 بشهر بازرگان و عمارت آن زاویه مختصر و ایوان بود. اما چون همواره رای صواب
 نمایی و خاطر مشکل کشای امیر جلیل خیر فاضل:

امین ملت و ملت بدو گرفته نظام یمن دولت و دولت بدو گرفته قرار
 نظام الحق و الدین امیر علیشیر عز نصره بالتأبید و مد عصره بالتأبید بتعمیر
 بقاع خیریه مصروف است و احیای سنت سنیه اکابر ماضی هیفتر ماید بر سر روضه
 منوره شیخ که ملتجای زواد است عمارتی ساخته که در دلگشایی پر نورتر از روضه رضوان
 و در فرح بخشی جان فزای ترا از مرغزار جنان است و بزبان اهل زمان در تجسین این
 معدن خیرات و مرکز مبرات بدین بیت دائما مترنم است: «بقیه در صفحه ۵۳»